

سیواس

پدیدآورنده (ها) : بابایی، طاهر

ادیان، مذاهب و عرفان :: دانشنامه دانشنامه جهان اسلام :: جلد ۲۶ (سینما - شرقاوی، عبدالله)

صفحات : از ۱۵۶ تا ۱۶۰

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1711993>

تاریخ داندلود : ۱۴۰۲/۱۲/۰۱

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- تازه هائی از تاریخ شفاهی
- مقدمه ای بر اسناداردهای مصاحبه تاریخ شفاهی (در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران)
- انسان و هستی
- خاطراتی از پدرم دکتر قاسم غنی / تقریر دکتر سیروس غنی (دکتر حقوق) / تحریر امیر حسین امین دانشجوی دکتری فلسفه
- میزگرد: عرفان در اندیشه سیاسی امام خمینی (س)
- اسلام در تقابل اسلام
- ایران: آمادگی برای بسیج
- سازمان کنفرانس اسلامی و آینده
- حقوق بشر
- توسعه همکاریهای علمی با نروژ
- میزگرد بررسی تحولات حوزه مدیریتانه
- گزارش همایش بین المللی جهان اسلام: چالش ها و فرصت ها

مدرسه شافئیه، دوره سلجوقی

در نزدیکی این شهر جاری است (←) اطلس جامع جهان تایمز < ۶، نقشه ۳۷).

نام اولیه سیواس سیاست^۷ و در زبان یونانی قدیم سیاست^۸ / سیاستوس^۹، به معنی شهر آگوستوس^{۱۰} (امپراتور روم) است (←) ارگودر^{۱۱} و اوزون چارشیلی^{۱۲}، ص ۷؛ اومار^{۱۳}، ص ۷۱۶. نام سیاستیا در دوره سلجوقیان بزرگ، به صورت سیاست (←) ظهیرالدین نیشابوری، ص ۲۸؛ کاشانی، ص ۸۰-۸۱) و اندکی بعد در دوره سلجوقیان روم (حواصخر قرن پنجم - حواایل قرن هشتم)، به صورت سیواس درآمد (←) تاریخ آل سلجوق در آناتولی، ص ۸۷؛ ابن بی بی، ص ۲۳، ۳۵۲. به سبب اهمیت سیواس، در برخی منابع دوره اسلامی از این شهر با نام دارالعالی و خلاصه ممالک روم یاد شده است (←) شمس منشی، ج ۲، ص ۱۸۷؛ اولیاچلی، ج ۳، ص ۱۹۷).

آغاز سکونت در سیواس به پیش از میلاد و گویا، به دوره حثیا / هتیا^{۱۴} (هزاره دوم پیش از میلاد) می رسد. سیواس با تشکیل امپراتوری روم، ضمیمه قلمرو آن شد (←) ارگودر و اوزون چارشیلی، ص ۲-۶) و در آن دوره یکی از شهرهای مهم ارمنستان صغیر محسوب می شد (←) هوانیسیان^{۱۵}، ص ۱. با تجزیه این امپراتوری، سیواس در حاکمیت امپراتوری روم شرقی قرار گرفت (←) ملی^{۱۶}، ص ۱۶، ۶۰-۶۳؛ برای تاریخ سیواس قبل از دوره اسلامی ← همان، ص ۱۴-۵۹، ۱۷۰-۱۹۶).

مسلمانان در پی نبرد ملازگرد* سیواس را فتح کردند. در ۴۶۴، ملک دانشمند غازی سیواس را فتح کرد و آنجا را مرکز حکومت خود قرار داد. حاکمان دانشمندیه بیش از یک سده بر این شهر حکومت کردند (←) ظهیرالدین نیشابوری، همانجا؛

منابع: ابن اثیر؛ ابن بلخی؛ ابن خوقل؛ ابن خردادبه؛ ابن سباهی زاده، اوضح المسالك الى معرفة البلدان و الممالك، چاپ مهدی عیدالرواضیه، بیروت ۱۴۲۷/ ۲۰۰۶؛ ابن فقیه؛ اسماعیل بن علی ابوالفداء، تقویم البلدان، قاهره ۱۴۲۷/ ۲۰۰۷؛ اصطخری؛ احمد اقتداری، آثار شهرهای باستانی سواحل و جزایر خلیج فارس و دریای عمان، تهران ۱۳۷۵ ش؛ محمدعلی امام شوشتری، «منابع اقتصادی خلیج فارس»، در خلیج فارس، ج ۲، [تهران: اداره کل انتشارات و رادیو، ۱۳۴۲ ش]؛ بلاذری (بیروت)؛ حسن پرهون، «نقش و اهمیت سه بندر مهریوان، سینیز و جنبه در ساحل خلیج فارس»، در پژوهشنامه خلیج فارس، به کوشش عبدالرسول خیراندیش و مجتبی تبریزنیا، دفتر ۱، تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۰ ش؛ عبدالله بن لطف الله حافظ ابرو، جغرافیای حافظ ابرو، چاپ صادق سجادی، تهران ۱۳۷۵-۱۳۷۸ ش؛ حدود العالم؛ حمدالله مستوفی، نزهة القلوب؛ خطیب بغدادی؛ احمد بن ابی الخیر زکوب شیرازی، شیرازنامه، چاپ اسماعیل واعظ جوادی، [تهران] ۱۳۵۰ ش؛ سلطانعلی سلطانی بهیانی، «بنادر ایران در خلیج فارس»، در خلیج فارس، ج ۱، [تهران: اداره کل انتشارات و رادیو، ۱۳۴۲ ش]؛ ستمانی؛ محمد بن یعقوب فیروزآبادی، القاموس المحيط، بیروت ۱۴۱۵/ ۱۹۹۵؛ قدامة بن جعفر، الخراج و صناعة الكتابة، چاپ محمدحسین زبیدی، بغداد ۱۹۸۱؛ مسعودی، التنبيه؛ همو، مروج (پاریس)؛ مسکویه؛ مقدسی؛ محمدباقر وثوقی، تاریخ مهاجرت اقوام در خلیج فارس: ملوک هرموز، شیراز ۱۳۸۰ ش؛ یاقوت حموی؛

Heinz Gaube, *Die südpersische Provinz Arrāḡān/ Kūh-Gilūyeh von der arabischen Eroberung bis zur Safawidenzeit*, Vienna 1973; Donald Hawley, *The Trucial states*, London 1972; Guy Le Strange, *The lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1930; Laurence Lockhart, "Iranian petroleum in ancient and medieval times", *Journal of the Institute of Petroleum*, vol. 25, no. 183 (Jan. 1939); Paul Schwarz, *Iran im Mittelalter nach den arabischen Geographen*, Leipzig 1896-1935.

/ حسین کیانراد و امین آریانراد /

سیواس، شهری تاریخی در شرق آناتولی مرکزی و امروزه شهر و مرکز استانی به همین نام در ترکیه. سیواس در ساحل شمالی رود قزل ایرماق* واقع است. این شهر، از مشرق به شهر حافیک^۱، از شمال غربی به بیلدیزایلی^۲، از جنوب به اولاش^۳ و آلتون یایلا^۴ و از جنوب غربی به شرکیشلا^۵/ شارقشله محدود می شود. یشیل ایرماق*، دیگر رود مهم آناتولی، نیز

1. Hafik	2. Yıldızeli	3. Ulaş	4. Altınayla	5. Şarkışla
6. The Times comprehensive atlas of the world	7. Sebasteia	8. Sebast	9. Sebastos	10. Augustus
11. Rıdvan Nafiz Ergüder	12. İsmail Hakkı Uzunçarşılı	13. Umar	14. Hittites	
15. Hovannisian	16. Milli			

اوزون چارشیلی، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۱۰). سیواس همچون دیگر شهرهای سلجوقیان، تحت استیلای غیرمستقیم مغولان درآمد. به دنبال مرگ غیاث الدین کیخسرو در ۶۴۴، قلمروش با تأیید مغولان، بین دو پسرش عزالدین کیکائوس دوم و رکن الدین قلیچ ارسلان چهارم تقسیم شد و سیواس در قلمرو رکن الدین قرار گرفت (ابن عبری، ص ۴۵۰-۴۵۱؛ آقسرائی، ص ۶۱-۶۲). سیواس تا پایان حکومت سلجوقیان روم، در دهه اول سده هشتم، تحت حکومت سلجوقیان باقی ماند (برای اوضاع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سیواس در دوره سلجوقیان ← دمیر، ۱۹۹۶).

دوره سلجوقی دوره طلایی تاریخ سیواس است. سیواس در این دوره، یکی از مهم ترین مراکز تجارت بین المللی آناتولی بود (توران، ص ۴؛ ۴۵۶؛ دمیرل، ص ۵؛ ۱۴؛ برای اطلاع بیشتر ← دمیر، ۱۴۲-۱۵۰). این شهر در محل تلاقی راههای تجاری مهم واقع بود (امامی خویی، ص ۲۷۱). به نوشته ابن سعید مغربی (ص ۱۲۰)، تنها در فاصله بین سیواس و قیصریه*، ۲۴ کاروانسرا وجود داشت که نیازمندیهای مسافران را تأمین می کرد. سیواس از حیث علمی و فرهنگی نیز جایگاه برجسته ای در دوره سلجوقی داشت و به ویژه مدارس متعددی در این دوره در شهر بنا شد (ادامه مقاله). در سده ششم و هفتم، جمعیت سیواس بین بیست تا چهل هزار تن بود (د.د. ترک، ج ۳۷، ص ۲۷۹).

به دنبال سقوط سلجوقیان روم، آناتولی مدتی به دست والیانی که ایلخانان (حک: ۶۵۴-۷۵۰) انتخاب می کردند، اداره می شد. یکی از مهم ترین این والیان تیمورتاش، والی ابوسعید بهادرخان (حک: ۷۱۷-۷۳۶)، بود که سیواس را مرکز حکومت خود قرار داد. بعد از اینکه وی در ۷۲۸، در پی اختلافی با ابوسعید، به مصر گریخت، حکومت آناتولی را به یکی از امرای مغول، به نام امیر ارتنا*، سپرد (عبدالرزاق سمرقندی، ج ۱، دفتر ۱، ص ۱۱۲-۱۱۴). امیر ارتنا نیز سیواس را مرکز حکومت خود قرار داد و حکومت بنی ارتنا را تشکیل داد. این حکومت در سیواس تا ۷۸۲ پابرجا بود (ابن خلدون، ج ۵، ص ۶۳۲-۶۳۴؛ قَلَقَشْنَدی، ج ۵، ص ۳۶۳-۳۶۴؛ درباره حکومت بنی ارتنا در سیواس ← اوزون چارشیلی، ۱۹۶۹، ص ۱۵۵-۱۶۱).

در دوره مغولان که آناتولی به شاهراه شرق و غرب تبدیل شد، موقعیت تجاری سیواس، به عنوان یکی از مراکز مهم دادوستد، حفظ شد و بیشتر اهالی شهر به تجارت مشغول بودند (قزوینی، ص ۵۳۷). سیواس بر سر شاهراههای

مسجدقلعه جامعی، ۹۸۸ و مدرسه چفته مناره‌لی (سده هفتم) در پس زمینه

آقسرائی، ص ۱۷، ۲۷). در ۵۶۷، قلیچ ارسلان دوم، از سلاطین سلجوقی روم، سیواس را تصرف کرد، اما در ۵۶۸، نورالدین محمود زنگی*، حاکم شام، سیواس را به تصرف درآورد و آن را در اختیار بازماندگان دانشمندیه* قرار داد. با مرگ نورالدین محمود در ۵۶۹، قلیچ ارسلان بار دیگر سیواس را تصرف کرد و به حکومت دانشمندیه در این شهر پایان داد (ابن اثیر، ج ۱۱، ص ۳۹۱-۳۹۲؛ ابن عدیم، ج ۱، ص ۳۲۵؛ آقسرائی، ص ۳۰).

با تقسیم قلمرو سلجوقیان روم در میان فرزندان قلیچ ارسلان دوم در اواخر عمر وی، سیواس در قلمرو قطب الدین ملکشاه قرار گرفت (ابن بی بی، ص ۲۳). در ۶۱۶، علاء الدین کیقباد اول در سیواس تاج گذاری کرد (تاریخ آل سلجوق در آناتولی، ص ۸۸). در دوره وی، مغولان به اطراف سیواس حمله و قتل و غارت کردند و عده ای را به اسارت بردند (ابن بی بی، ص ۳۷۴). سلطان علاء الدین برای حفظ شهر از تاخت و تاز مغولان، حصارهای بلند و استوار از سنگ تراشیده دور شهر ساخت (حمدالله مستوفی، ص ۹۴؛ حافظ ابرو، ج ۲، ص ۹۰۰). وی همچنین چندین مسجد و مدرسه در سیواس بنا کرد (شکر^۱، ص ۹۰). در دوره غیاث الدین کیخسرو دوم (حک: ۶۳۴-۶۴۳)، سیواس یکی از مراکز فعالیت جنبش بابایی* / بابائیان بود (اوجاق^۲، ص ۱۱۷؛ نیز ← ابن بی بی، ص ۴۴۲). بعد از شکست غیاث الدین کیخسرو دوم از مغولان در ۶۴۱ در نبرد کوسه داغ*، مغولان به سیواس حمله کردند. نجم الدین قیرشهری، قاضی سیواس، با تسلیم شهر به مغولان، مانع از ویرانی شهر و قتل عام مردم شد، با وجود این، مغولان سه روز به غارت پرداختند (ابن بی بی، ص ۴۶۳؛ نیز ←

راههای تجاری، رونق تجاری این شهر تا حدی ادامه یافت (→ دمیرل، ص ۱۴).

سیواس در سده‌های دهم و یازدهم، صحنه شورشها و ناآرامیهای متعدد بود. در ۹۱۷، شورش شاه‌قلی‌بابا تکلؤ* در نزدیکی این شهر به‌سختی سرکوب شد (→ منشی قمی، ج ۱، ص ۱۱۶-۱۱۷). سیواس از قیامهای جلالی* که از اواخر سده دهم تا اوایل سده یازدهم ادامه داشت، آسیب دید و این شورشها در توسعه نیافتن شهر تأثیر بسیار نهادند (→ دمیرل، ص ۱۳؛ آق‌داغ^۲، ص ۳۹، ۴۲، ۵۱). باوجود این، انتخاب سیواس در ۹۲۳، به مرکزیت ایالت روم و از حدود ۹۹۸ تا پایان دوره عثمانی، به‌عنوان مرکز ایالتی به نام سیواس (→ سزن^۳، ص ۴۵۱) در اهمیت یافتن این شهر مؤثر بود. ایالت سیواس شامل سنجقهای آماسیه، چورم، بوز اوق، دیورگی^۴، جانیک، عربگیر^۵ و سیواس بود و سنجق سیواس، به مرکزیت شهر سیواس، سنجق مرکزی (→ سنجق*) این ایالت بود (اولیاچلی، ج ۳، ص ۱۹۸). اولیاچلی در ۱۰۵۸، سیواس را شهری با ۶۰۶۰ خانه، ۱۸ کاروانسرا، ۱۱ خانقاه، ۱۴۰ مکتب، ۱۲۶ حمام و بازاری با هزار دکان وصف کرده‌است. او همچنین اطلاعاتی در مورد مساجد و مدارس دینی سیواس آورده و دارالتدریس آن را در دنیای اسلام منحصربه‌فرد دانسته‌است (→ ج ۳، ص ۲۰۱-۲۰۳؛ برای اطلاع از اوضاع اقتصادی و تشکیلات اصناف در سیواس در دوره عثمانی → دمیرل، ۱۹۹۸).

بنابر منابع اواخر سده سیزدهم و اوایل سده چهاردهم، حدود یک‌سوم جمعیت شهر را غیرمسلمانان تشکیل می‌دادند (→ سالنامه [ولایت سیواس] ۱۲۸۱، ص ۵۱؛ سالنامه ولایت سیواس [۱۳۰۸]، ص ۱۹۱). شهر سیواس در اوایل سده چهاردهم، حدود ۴۰۰۰ تن جمعیت (→ سالنامه ولایت سیواس [۱۳۰۸]، همانجا)، ۶۰۶ مسجد، ۱۰ تکیه و خانقاه و ۵ کلیسا و صومعه داشت (→ سامی، ذیل ماده). همچنین در ۱۳۰۰، حدود ۲۵٪ جمعیت قضا (شهرستان) سیواس نیز ۱۳٪ از جمعیت ولایت سیواس را ارامنه تشکیل می‌دادند (→ شاو^۶، ج ۲، ص ۲۰۱، جدول ش ۱.۳، ۳.۲). ولایت سیواس در این دوره، شامل چهار سنجق سیواس، آماسیه، قره‌حصار شرقی و توقات بود (→ راسم، ص ۱۹۱؛ برای اوضاع سیاسی، اداری، اقتصادی و اجتماعی ولایت و سنجق سیواس در این دوره → کوئینه^۷، ج ۱، ص ۶۱۱-۷۰۲؛ سیواس ولایتی سالنامه‌سی، ۱۳۲۵).

تجاری قرار داشت ازجمله شاهراه تبریز به قونیه (→ امامی خوبی، ص ۲۶۷؛ نیز → حمدالله مستوفی، ص ۱۸۳-۱۸۴). یک شاخه از این شاهراه نیز، از سیواس تا قسطنطنیه، به موازات راه دریایی طرابزون / طرابوزان تا قسطنطنیه امتداد داشت (→ اینالچق^۱، ص ۱۲۷). سیواس، همچنین در دوره ایلخانان، «مرکز ممالک روم» و بزرگ‌ترین شهر ایلخانان در آناتولی محسوب می‌شد (→ ابن بطوطه، ج ۲، ص ۱۷۹؛ حمدالله مستوفی، ص ۹۴). ابن بطوطه که در دوره حکومت بنی‌ارتنا از سیواس دیدن کرد، آن را بزرگ‌ترین شهر ابوسعید ایلخانی در آناتولی و شهری خوش‌بنا، با خیابانهای وسیع و بازارهایی پر از جمعیت وصف کرده‌است (→ همانجا). ابوالفداء (ص ۴۳۹) نیز سیواس را شهری بزرگ و مشهور خوانده‌است.

در ۷۸۲، قاضی‌احمد برهان‌الدین* حکومت سیواس را به‌دست گرفت (→ استرآبادی، ۱۳۹۵ ش). در دوره حکومت وی، ممالیک مصر به شهر حمله و مدت کوتاهی نیز آن را تصرف کردند (→ ابن خلدون، ج ۷، ص ۷۲۸؛ ابن تغری‌بردی، ج ۱۱، ص ۲۵۲-۲۵۳). حکومت برهان‌الدین بر سیواس تا ۸۰۱، که به‌دست قره‌عثمان آق‌قویونلو کشته شد (→ طهرانی، ج ۱، ص ۴۵)، ادامه داشت. پس از وی، بایزید* اول، سلطان عثمانی، به درخواست مردم شهر، حکومت سیواس را به‌دست گرفت (→ ابن عربشاه، ص ۱۱۴-۱۱۵؛ عاشق‌پاشا‌زاده، ص ۷۳)، اما حکومتش چندان دوام نیافت. در ۸۰۳، امیر تیمور گورکان* سیواس را پس از هجده روز محاصره، فتح و تاراج و تخریب کرد. تیمور همچنین حدود چهارهزار تن از کسانی را که در برابر سپاه وی مقاومت کرده بودند، به قتل رساند و عده زیادی از مردم شهر را به اسارت برد (→ نظام‌الدین شامی، ص ۲۱۹؛ ابن عربشاه، ص ۱۱۶-۱۱۷). پس از بازگشت تیمور، حکومت سیواس مدتی کوتاه به‌دست یکی از ترکمانان محلی به نام مزیدبک افتاد. در ۸۱۰، سلطان محمد اول* سیواس را ضمیمه قلمرو عثمانی و آن را آباد کرد (→ ارگودر و اوزون‌چارشلی، ص ۹۶-۹۸؛ اولیاچلی، ج ۳، ص ۱۹۸).

حمله تیمور آغاز روند انحطاط سیواس بود. در کنار کاهش جمعیت و ویرانیهای به‌جامانده از این حمله، تغییر مسیر راههای تجاری از سده دهم و افزایش توجه عثمانیان به سرزمینهای غربی نیز در کاهش رونق اقتصادی و تجاری سیواس مؤثر بود. باوجود این، به‌سبب موقعیت جغرافیایی و قرارگرفتن بر سر

1. İnalçık

2. Akdağ

3. Sezen

4. Divriği

5. Arapgir

6. Shaw

7. Cuinet

متعلق به سده هشتم، از دیگر آثار تاریخی مهم شهرند. در سیواس آثار تاریخی بسیاری نیز از دوره عثمانی هست، که از مهم ترین آنهاست: خانقاه علی بابا، متعلق به سده دهم (سواش^{۱۶}، ۱۹۹۲)، میدان جامعی، قلعه جامعی، و مسجد علی آغا، که به ترتیب در ۹۷۲، ۹۸۸ و ۹۹۸ بنا شده اند، و مقبره شمس الدین سیواسی (س.د.د. ترک، ذیل "Sivas.mimari").

شمس الدین سیواسی*، عارف و مؤسس طریقت شمسیه خلوتیه، پیرسلطان ابدال، و همچنین عبدالمجید سیواسی و عبدالاحد نوری*، هر دو از شیوخ طریقت شمسیه خلوتیه در سده یازدهم، از مشاهیر سیواس بوده اند (برای دیگر مشاهیر سیواس ← کخاله، ج ۱۴، ص ۲۹۵-۲۹۶).

منابع: محمودبن محمد آقسرائی، مسامرة الاخبار و مسایرة الاخیار، چاپ عثمان توران، آنکارا ۱۹۴۴؛ ابن اثیر؛ ابن بطوطه، رحلة ابن بطوطه، المسمامة تحفة النظار فی غرائب الامصار و عجائب الاسفار، چاپ عبدالهادی تازی، رباط ۱۹۹۷/۱۴۱۷؛ ابن بی بی، الاوامر العلائیه فی الامور العلائیه، معروف به تاریخ ابن بی بی، چاپ ژاله متحذین، تهران ۱۳۹۰ ش؛ ابن تغری بردی؛ ابن خلدون؛ ابن سعید مغربی، کتاب بسط الارض فی الطول والعرض، چاپ خوان قرنیط خینیس، تطوان ۱۹۵۸؛ ابن عربی، تاریخ مختصر الدول، چاپ انطون صالحانی، لبنان ۱۹۸۳/۱۴۰۳؛ ابن عدیم، بغیة الطلب فی تاریخ حلب، چاپ سهیل زکار، بیروت [؟] ۱۹۸۸/۱۴۰۸؛ ابن عربشاه، عجائب المقدور فی نوائب تیمور، چاپ سهیل زکار، دمشق ۲۰۰۸؛ اسماعیل بن علی ابوالفداء، تقویم البلدان، قاهره ۲۰۰۷/۱۴۲۷؛ رضوان نافذ ارگودر و اسماعیل حق اوزون چارشیلی، سیواس شهری، استانبول ۱۹۲۸/۱۳۴۶؛ عزیزین اردشیر استرابادی، بزم و رزم، چاپ توفیق ه. سبحانی و هوشنگ ساعدلو، تهران ۱۳۹۵ ش؛ محمدتقی امامی خویی، «تجارت و راهای ارتباطی آناتولی در زمان ایلخانان»، پژوهشنامه علوم انسانی، ش ۵۲ (زمستان ۱۳۸۵)؛ اولیاجلی؛ تاریخ آل سلجوق در آناتولی، چاپ نادره جلالی، تهران: دفتر نشر میراث مکتوب، ۱۳۷۷ ش؛ عبدالله بن لطف الله حافظ ابرو، زیادة التواریخ، چاپ کمال حاج سیدجواد، تهران ۱۳۸۰ ش؛ حمدالله مستوفی، نزهة القلوب؛ نوری دونمز، علویان ترکیه، قم ۱۳۸۹ ش؛ مصطفی راسم، ممالک محروسه شاهانه جغرافیاسی، [استانبول ۱۳۰۵؟]؛ سالنامه ولایت سیواس [۱۳۰۸]، [سیواس] ۱۳۰۸؛ سالنامه ولایت سیواس [۱۲۸۸]، [سیواس، بی تا]؛ سامی؛ سیواس ولایتی سالنامه سی: ۱۳۲۵ سنه هجریه سنه مخصوص، [سیواس] ۱۳۲۵؛ محمدبن هندوشاه شمس منشی، دستورالکاتب فی تعیین المراتب، چاپ عبدالکریم علیزاده، مسکو ۱۹۶۴-۱۹۷۶؛ ابوبکر طهرانی،

سیواس یکی از مراکز مهم جنگ استقلال^۱ ترکیه (۱۲۹۸-۱۳۰۲ ش / ۱۹۱۹-۱۹۲۳) بود و جایگاه مهمی در این جنگ داشت (س. توسون^۲، ۱۹۸۷). در شهریور ۱۲۹۸ / سپتامبر ۱۹۱۹، اجلاسی در سیواس، که از امن ترین مناطق آناتولی محسوب می شد، برگزار شد. در این اجلاس که به کنگره سیواس معروف است و نمایندگان از همه نواحی کشور در آن شرکت داشتند، استقلال و یکپارچگی کشور مورد تأکید قرار گرفت و مفاد آن به صورت یک درخواست ملی، اساس جنگ استقلال گردید (س. شاو، ج ۲، ص ۳۴۴، ۳۴۶؛ برای اطلاع بیشتر درباره این اجلاس ← گول اوغلو^۳، ص ۱۱۲-۱۱۳).

شهر سیواس در دوره جمهوری، مرکز ایلی^۴ (استان) به همین نام شد. این استان، از شمال غربی به استان توقات*، از مشرق به استان ارزنجان^۵، از شمال شرقی به استان گیرهسون^۶، از جنوب به قهرمان مرعش^۷، از جنوب شرقی به استان ملطیه^۸، از جنوب غربی به قیصریه و از مغرب به استان یوزغاد^۹ محدود است (س. طلس جامع جهان تایمز، نقشه ۳۷). در ۱۳۹۵ ش / ۲۰۱۶، استان سیواس ۶۲۱۲۲۴ تن و شهر سیواس ۳۶۵۱۳۵ تن جمعیت داشت (س. آخرین اطلاعات جمعیتی تفصیلی^{۱۰}، ۲۰۱۸).

شهر سیواس، امروزه، یکی از مراکز علوی نشین ترکیه است (س. دونمز، ص ۳۳). در تیر ۱۳۷۲ / ژوئیه ۱۹۹۳ درگیری شدیدی بین علویان و اهل سنت این شهر روی داد. در این واقعه که پس از سخنرانی عزیز نسنین^{۱۱}، در مراسم یادبود پیرسلطان ابدال* (صوفی سده دهم و از بنیان گذاران ادبیات خانقاهی علوی در آناتولی) رخ داد، هتل محل اقامت عزیز نسنین به دست اهل سنت سیواس به آتش کشیده شد و ۳۵ تن کشته شدند (س. حریت^{۱۲}، ۳ تموز ۱۹۹۳؛ نیز ← حریق (هتل) مادماک، قضیه قتل عام سیواس^{۱۳}، ۲۰۰۹).

از مهم ترین آثار تاریخی سیواس به اولو جامع، گوک* مدرسه و مدرسه شفائیه می توان اشاره کرد که هر سه متعلق به دوره سلجوقی اند. مدفن عزالدین کیکاوس اول، بانی مدرسه شفائیه، نیز در همین مدرسه قرار دارد (س. ارگودر و اوزون چارشیلی، ص ۱۰۱-۱۰۲، ۱۴۵-۱۴۶؛ کونی هولم^{۱۴}، ص ۱۲۷-۱۲۸؛ ییلماز^{۱۵}، ص ۶۳، ۶۶). مدرسه چفته مناره لی* (دو مناره)، متعلق به سده هفتم، و مدرسه بروجه*،

1. Kurtuluş Savaşı

2. Tosun

3. Goloğlu

4. il

5. Erzincan

6. Giresun

7. Kahramanmaraş

8. Malatya

9. Yozgat

10. Güncel ve Detaylı Nüfus Bilgileri

11. Aziz Nesin

12. Hürriyet

13. Madimak yangını: Sivas katliamı davası

14. Kuniholm

15. Yılmaz

16. Savaş

J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey*, Cambridge 1985; *The Times comprehensive atlas of the world*, London: Times Books, 2005; Ramazan Tosun, "Millî Mücadele'de Sivas", yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987; Osman Turan, "Selçuklular zamanında Sivas şehri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dergisi*, vol.9, no.4 (1951); *TDVİA*, s.v. "Sivas" (by Ömer Demirel), "ibid. mimari" (by N. Burhan Bilget); Bilge Umar, *Türkiye'deki tarihsel adlar*, Ankara 1993; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri*, Ankara 1969; idem, *Osmanlı tarihi*, vol.1, Ankara 1988; Serpil Sönmez Yılmaz, *Osmanlı Klâsik Çağı'nda Sivas*, İstanbul 2011.

/ طاهر بابایی /

سیواسی، شمس الدین، صوفی و ادیب عثمانی قرن دهم. او مؤسس شاخه شمسیه از طریقت خلوتیه* بود. ابوالثنا شمس الدین احمد بن محمد، در ۹۲۶ در قصبه زیله^۱ از توابع توقات^۲ در شمال ترکیه به دنیا آمد (بروسه‌لی، ج ۱، ص ۹۵؛ وجدانی، کتاب ۳، ص ۱۱۴). به سبب تیره بودن پوست بدنش به قره (سیاه) شمس الدین اشتهار یافت (پچوی، ج ۲، ص ۲۹۰). پدرش ابوالبرکات محمدافندی از مشایخ طریقت خلوتیه و از شاگردان حاجی خضر آماسی بود و از خراسان به زیله مهاجرت کرده بود.

شمس الدین تحصیلات ابتدایی را در زیله و سپس در توقات، نزد شمس الدین عَرَقِیَه‌جی‌زاده، گذراند و علوم دینی را در استانبول فراگرفت. او در استانبول مدتی به تدریس علوم دینی پرداخت، اما دیری نپایید که تدریس را رها کرد و به تصوف و سیر و سلوک رو نهاد و به حج رفت و پس از بازگشت به زادگاهش، به وعظ و اندرز مردم پرداخت. مدتی بعد، سیواسی به آماسیه رفت و دست ارادت به مصلح الدین افندی از شاگردان حاجی خضر آماسی داد. بعد از وفات مصلح الدین، سیواسی عازم توقات شد و به اشاره شیخ مصطفی کرباسی، شاگرد و مرید عبدالمجید شروانی (متوفی ۹۷۲)، از مشایخ طریقت خلوتیه شد (رجب سیواسی،^۳ ص ۸، ۱۴-۱۵، ۲۰-۲۱؛ نظمی افندی،^۴ ص ۳۱۸-۳۲۴؛ آق‌سوی،^۵ ص ۲، ۴-۵).

شمس الدین پس از سالها اقامت در زیله، به دعوت

کتاب دیاربکره، چاپ نجاتی لوغال و فاروق سومر، آنکارا ۱۹۶۴-۱۹۶۲، چاپ افست تهران ۱۳۵۶ ش؛ ظهیرالدین نیشابوری، سلجوقنامه، تهران ۱۳۳۲ ش؛ درویش احمد عاشق پاشازاده، عاشق پاشازاده تاریخی، چاپ عالی بیگ، استانبول ۱۳۳۲؛ عبدالرزاق بن اسحاق عبدالرزاق سمرقندی، مطلع سعدین و مجمع بحرین، چاپ عبدالحسین نوایی، تهران ۱۳۷۲-۱۳۸۳ ش؛ زکریا بن محمد قزوینی، آثار البلاد و اخبار العباد، بیروت ۱۹۹۸؛ قَلَقَشَنَدی؛ عبداللّه بن محمد کاشانی، تاریخ اولجایتو، چاپ مهین همیلی، تهران ۱۳۸۴ ش؛ عمر رضا کحّاله، معجم المؤلفین، دمشق ۱۹۵۷-۱۹۶۱، چاپ افست بیروت [بی‌تا.]; احمد بن حسین منشی قمی، خلاصه التواریخ، چاپ احسان اشراقی، تهران ۱۳۸۳ ش؛ نظام الدین شامی، ظفرنامه، چاپ پناهی سمنانی، تهران ۱۳۶۳ ش؛

Mustafa Akdağ, *Büyük Celâî karışıklıklarının başlaması*, Erzurum 1963; Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, vol.1, Paris 1892; Mustafa Demir, "Türkiye Selçukluları ve beylikler devrinde Sivas şehri", doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996; Ömer Demirel, *Osmanlı dönemi Sivas şehri ve esnaf teşkilâtı*, Sivas 1998; Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara 1969; Güncel ve Detaylı Nüfus Bilgileri, 2018. Retrieved Sept.16, 2018, from nufus.mobi/turkiye/nufus; Richard G. Hovannisian, "Armenian Sebastia/ Sivas and lesser Armenia", in *Armenian Sebastia/ Sivas and lesser Armenia*, ed. Richard G. Hovannisian, Costa Mesa, Calif.: Mazda Publishers, 2004; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*, [translation from English by] Ruşen Sezer, İstanbul 2009; Peter Ian Kuniholm, "Dendrochronologically dated Ottoman monuments", in *A Historical archaeology of the Ottoman Empire: breaking new ground*, ed. Uzi Baram and Lynda Carroll, New York: Kluwer Academic, 2000; *Madımak yangını: Sivas katliamı davası*, ed. Şenal Sarıhan, Ankara: Ankara Barosu Yayınları, 2009; Burhan Milli, "Osmanlı öncesi Sivas ve yöresi tarihi", yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler isyanı: alevîliğin tarihsel altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk heterodoksisinin teşekkülü*, İstanbul 2000; Saim Savaş, *Onaltıncı asır Anadolu'sunda bir tekkenin dinî ve sosyal tarihi*, Sivas Ali Baba zaviyesi, İstanbul 1992; Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara 1997; Tahir Sezen, *Osmanlı yer adları*, Ankara 2006; Stanford

1. Zile

2. Tokat

3. Sivâsi

4. Nazmî Efendi

5. Aksoy